

ROMANTISMUS (1836)

OBEČNÁ CHARAKTERISTIKA

V širším kontextu odráží společenské změny způsobené industriální revolucí a rostoucím významem městské střední třídy

(definují se společenské třídy – upadající šlechta, vysoká a střední třída, tradiční rolníci, zvětšující se třída dělníků)

Romantismus je vyjádřením nespokojenosti a rozčarování s novou strukturou společnosti – odtud stesk po starých časech

společenské změny se nejvíce projevují v Anglii a ve Francii;

v koloniích přežívá vláda agrární šlechty, založená na latifundiích, otrokářství a vývozu zboží a surovin – zažitý systém se pokouší narušit měšťané ovlivnění osvícenstvím.

Brazilští autoři jsou zásadně ovlivněni evropskými vzory

- například Alencarovy indianistické romány a Gonçalvesova indianistická poezie jsou výsledkem snahy vytvořit nově se formující brazilské šlechtě mýtickou minulost po vzoru rytířských románů W. Scotta a Chateaubrianda, dějem umístěným do středověku;

- Alencar v městském románu vytváří opozici mezi morálkou dřívějších lidí a hrubostí nových zbohatlíků; v regionálním románu potom odvahu venkovského člověka v kontrastu k vypočítavému člověku městskému.

V poezii se brazilští bohémští studenti odevzdávají melancholii, stejně jako Byron v Anglii na počátku 19. století

hledání ochrany a úniku

– ve vztahu ke světu: návrat k přírodě a k historii, idea dobrého divocha, exotismus

– ve vztahu k sobě – únik k samotě, ke snům, chimérám, přehánění v obrazotvornosti i citovosti.

Literární forma se transformuje ve jménu svobody tvůrce

- od renesance byly v platnosti tři velké poetické žánry: epika, lyrika, drama a v jejich rámci další menší: epopěj, óda, sonet, tragédie, komedie atd.;
- v Anglii, Německu a ve Francii již od konce 18. století (Francie po roce 1820) nahrazují klasické styly nové: řecká mytologie je nahrazena středověkem, arkadická bukolická krajina je místním pitoreskním koloritem;
- v poezii se rodí balada a píseň, které nahrazují ódy a sonety;
- epopěj nahrazují politické básně a historické romány.

V divadle se stírá hranice mezi tragédií a komedií.

V poezii se klade důraz na zvukovou stránku – rytmus se přizpůsobuje melodii.

Romantické próze dominuje román – především historický a milostný
- jednalo se o formu přístupnou novému publiku – především mládež a ženy.

Historický kontext - Brazílie

19. století se v Brazílii nese ve znamení národního uvědomování a úsilí získat nezávislost na Portugalsku. Klíčovým momentem bylo přesídlení portugalského dvora do Brazílie (22.1.1808), kvůli napoleonským válkám v Evropě – tím se radikálně mění její postavení a přestává být pouhou zámořskou kolonií.

Princ regent Jan, vydává dekrety, které transformují společenské, kulturní, hospodářské i politické klima země.

Povoluje vysoké školy – vznikají právnické fakulty v Recife a v São Paulu a lékařské fakulty v Riu de Janeiro a Salvadoru

V Riu de Janeiro, které je od roku 1763 hlavním městem Brazílie, je založena první tiskárna, která mezi lety 1808-1822 vydá 1154 knižních a periodických titulů; později v Salvadoru vznikají knihkupectví, kde je k sehnání i zahraniční literatura; veřejnost má přístup do královské knihovny, která byla převezena z Lisabonu do Ria.

V Riu je postaveno královské divadlo svatého Jana, první stálá brazilská scéna.

Časopisy a další periodika

Je zmírněna cenzura – vznikají časopisy a jiná periodika, která se zabývají kromě politiky, ekonomie a vědeckého pokroku i literaturou.

Vydávají se první noviny, **Gazeta do Rio de Janeiro** – byly založeny hned v roce příjezdu královské rodiny, 1808, a byly podřízeny zájmům dvora.

Vzniká první literární časopis: **As Variedades ou Ensaio de Literatura** (1812, Salvador)

– jeho program se dosud inspiroje Arkádií, přestože jsou v něm patrné již osvícenecké myšlenky (vyšly jen 3 čísla).

Déle vycházel časopis **O Patriota**, také literárně zaměřený.

Vychází v Riu téměř dva roky (leden 1813 – prosinec 1814) – 18 čísel o 80 -100 stranách – texty nejvýznamnějších intelektuálů a literátů, básníků, vědecké studie, atd.

Nejdůležitější brazilský časopis ovšem vycházel v zahraničí, zcela mimo dosah cenzury: **Correio Brasiliense** (Londýn 1808-1822) řízený významným brazilským novinářem Hipólitem da Costou

jeho programem byla autonomní a nezávislá Brazílie podle liberálních vzorů založených na ideálu zaměřeném proti absolutismu.

Princ regent kolem sebe shromažďoval kazatele, kteří byli výborní řečníci – hlavně františkány (jezuité byli vyhnáni v roce 1759)

Jeden z nich, Januário da Cunha Barbosa (1780-1846), založil Brazilský historicko-geografický ústav (Instituto Histórico e Geográfico Brasileiro, 1838).

Nejslavnější kazatel, který byl vzorem jak pro brazilské řečníky, tak i herce 19. století, byl **Francisco de Monte-Alverne** (1784-1859) – byl považován za mistra stylu i prvními romantiky

- předjímá výmluvnost romantiků – v jeho stylu je patrné překotné básnické hromadění slov, otázky, vsuvky, zámlky
- sdílí romantický ideál individualismu hrdinů a bojovníků za svobodu (vychvaluje silné osobnosti, které se v dějinách i v současnosti stavějí proti tyranům)
- romantici od něj přejali smyslový vztah k jazyku
- byl vzorem politické i duchovní emancipace.

V roce 1818 se princ regent se stává králem Janem VI.

V brazilské společnosti to dalo podnět dvěma tendencím:

- směřování k liberálnímu konstitucionalismu (a tím vzdalování se od absolutismu)
- zjitřený koloniální antilusitanismus – měšťané například odmítají posílat své syny studovat do Coimbrы nebo do Lisabonu, dříve velice běžné.

Kulturními centry Brazílie se stávají univerzitní města: Rio de Janeiro, Salvador, São Paulo a Recife.

Poezie

Brazilský romantismus se zrodil ve Francii, v roce 1836.

DOMINGOS DE JOSÉ GONÇALVES MAGALHÃES (1811-1882)

Získal doktorát na Lékařské fakultě v Riu.

V roce 1836, při svém pobytu v Evropě, vydává se skupinou mladých brazilských intelektuálů programový manifest romantismu v literární revue **Niterói** vydávané v Paříži.

Ve stejném roce vydává básnickou sbírku, která je považována za první romantické dílo brazilské literatury: **Básnické vzdechy a toužení** (Suspiros poéticos e saudades)

– je zde všudypřítomná „saudade“.

Přestože byl brazilský *saudosismus* pod vlivem silné evropské portugalské tradice, byl zároveň také vlasteneckým, nativistickým a náboženským – obracel se k národním domácím hodnotám.

Po návratu do Brazílie se stal uznávaným vůdcem nové romantické školy – začal reformu brazilské literatury představením nového divadelního vkusu (stejně jako Almeida Garrett v Portugalsku) – napsal např. hry: *Antonio José, Olgato*.

Jeho nejvýznamnějším dílem je ***Spolčení Tamoioů*** (*Confederação dos Tamoios*, 1856) – první indianistické dílo brazilské literatury

epická báseň o 10 zpěvech – vypráví o indiánské vzpouře v roce 1560, kdy Tamoiové vedení Aimbirém povstali proti Portugalcům

vyprávění je vedené ve dvou liniích: válečné a milostné – nositeli romantické lásky a ideálů svobody jsou chrabří indián Airimbiré a jeho družka Iguacu – centrální postavou je páter Anchieta, který je prostředníkem mezi oběma bojujícími stranami (portugalskými osadníky a indiány) - indiánský pár se nakonec dobrovolnou hrdinnou smrtí vyhne potupnému otroctví.

Přestože dílo samo o sobě nemá zvláště velký literární význam, zásadní je polemika, kterou vyvolalo – vložili se do ní např. José de Alencar, spisovatel a malíř Porto-Alegre i císař Pedro II.

Po návratu do Brazílie se stal uznávaným vůdcem nové romantické školy – začal reformu brazilské literatury představením nového divadelního vkusu (stejně jako Almeida Garrett v Portugalsku) – napsal např. hry: *Antonio José, Olgato*.

Významným šířitelem brazilského romantismu ve Francii byl **ARAÚJO PORTO-ALEGRE** (1806-1879)

malíř, architekt, novinář, dramatik, básník, přítel portugalského romantika Almeidy Gerrerreta, byl významným katalyzátorem brazilského romantického hnutí.

Napsal lyrickou sbírku *Brasiliana* (Brasilianas, Vídeň, 1863)

- tento termín se stal později oblíbený ve folkloristických kruzích.

Napsal rovněž epickou báseň *Kolumbus*, kde věrně zachycuje admirálovu cestu do Ameriky.

Do dějin ale vstoupil především jako romantický malíř.

ANTÔNIO GONÇALVES DIAS (1823-1864)

Narodil se v Maranhão, byl míšencem

– kolovala mu v žilách krev bělošská, indiánská i černošská.

Vystudoval práva v Coimbře – pobýval 9 let v Portugalsku (1835-44). Účastnil se tam aktivit portugalských medievalistických kroužků, kolem časopisů *Gazeta Literária* a *Trovador*.

Po návratu se usazuje v Riu, ale často se vydává na sever studovat domorodce, i do Evropy, s jejíž kulturou se snaží udržet kontakt.

Nejslavnější báseň napsal právě při svém pobytu v Portugalsku: „*Píseň z vyhnanství*“

je součástí jeho první básnické sbírky ***První zpěvy*** (Primeiros cantos), kterou vydal v roce 1847.

Canção do Exílio

*Minha terra tem palmeiras
Onde canta o Sabiá,
As aves, que aqui gorjeiam,
Não gorjeiam como lá.*

*Nosso céu tem mais estrelas,
Nossas várzeas têm mais flores,
Nossos bosques têm mais vida,
Nossa vida mais amores.*

*Em cismar, sozinho, à noite,
Mais prazer encontro eu lá;
Minha terra tem palmeiras,
Onde canta o Sabiá.*

*Minha terra tem primores,
Que tais não encontro eu cá;
Em cismar – sozinho, à noite –
Mais prazer encontro eu lá;
Minha terra tem palmeiras,
Onde canta o Sabiá.*

*Não permita Deus que eu morra,
Sem que eu volte para lá;
Sem que desfrute os primores
Que não encontro por cá;
Sem qu'inda aviste as palmeiras,
Onde canta o Sabiá*

O rok později vyšly *Druhé zpěvy*.

V této době se podílel i na založení časopisu *Guanabara*, spolu s Porto-Alegrem a Joaquimem Manuelem de Macedem – časopis se soustřeďoval na propagaci romantického stylu.

Diasův věhlas se šířil doma i po Evropě. V roce 1857 vydává německý vydavatel v Lipsku jeho *Slovník Tupijštiny* a první 4 zpěvy básně **Timbirové** (Os Timbiras)

- kompletní rukopis *Timbirů* se ztratil při ztroskotání lodi, při němž básník zemřel
- šlo o jakousi pohanskou Iliadu, která se odehrává v jeho rodném Maranhão a v Amazonii, kam se uchýlily kmeny domorodců rozprášené Portugalci.

Jedna z jeho nejproslulejších a nejlepších básnických skladeb je ***I-Juca-Pirama***

- báseň připomínající balet je rozvržena do obrazů individuálních i sborových, střídají se v ní různě poetické styly – pěti slabičné jamby, deseti slabičné verše, sedmi slabičný verš vycházející z portugalské lyriky, atd.
- příběh statečného indiánského bojovníka jdoucího na smrt a jeho otce.

DRUHÁ GENERACE ROMANTICKÝCH BÁSNÍKU

Básníci byronovského typu

Oproti první generaci romantiků, která je extrovertní a projevuje se u ní silné sociální cítění, je druhá generace romantických autorů „ultraromantická“, tzn. introvertní a subjektivistická - autoři jsou cyničtí, pesimističtí, trudnomyslní, oddávají se zoufalství

- častými tématy jsou omrzelost a smrt, záliba v pohřebním, útěk k opiu.

Nejvýznamnějším z těchto básníků byl **ÁLVARES DE AZEVEDO** (1831-1852)

Narodil se v São Paulu, psal texty se satanistickým vyzněním, jako např. prózu *Noc v krčmě* a drama *Macário*.

Na psacím stole měl místo kalamáře kolenní číšku, v hlavě postele vycpaného supa s rozepjatými křídly a knihy byly položeny na náhrobních kamenech.

Všechny své básně napsal během čtyř let (1848-1852), už proto, že zemřel v 21 letech.

Lyra dvacetiletého, Báseň o mnichovi, Hrabě Lopo

Jeho nejproslulejším textem je básnický fragment *Idéias íntimas*.

Dalším reprezentantem „ultraromatiků“ je

CASIMIRO DE ABREU (1839-1860)

Literární dráha s předtuchou smrti; má poněkud dětsky omezený horizont věcí

Primaveras (Jara, 1859) – sbírka básní, ve své době velice oblíbená u ženského publika.

KONDORSKÁ ŠKOLA (Condorerismo, 1850-1870)

Její představitelé se vrací k tématu sociálních problémů.

Tato básnická škola měla sklon k antitezím, hyperbolám a řečnictví. Její spásitelský tón jí dává do služeb společensko-politických námětů.

Název jí dal literární kritik Capistrano de Abreu, který pro ni vymyslel i symbol andského kondora.

Jejím nejdůležitějším reprezentantem byl Castro Alves, k těm dalším patří např. José Bonifácio, Franklin Dória, Tobias Barreto.

TOBIAS BARRETO (1836-1906)

Profesorem práv na recifské univerzitě, advokát, novinář, pamfletista, buřič.

Byl součástí tzv. recifské školy formované inteligencí brazilského severovýchodu – vzešli z ní např. také Sílvio Romero a Graça Aranha

- Barreto vnesl do brazilské literatury myšlenky, které v rovině literární vyústily v realisticko-naturalistickou vzpouru proti romantismu, v rovině politické pak v První republiku.

Velká sociální vnímavost především co se týče zrušení otroctví a založení republiky je obecně velice typická pro brazilské kulturní prostředí 2. poloviny 19. století.

CASTRO ALVES (1847-1871)

Největší postava kondorské školy.

Pochází z Bahie; ve třinácti letech již recitoval své verše a když mu bylo patnáct, byla vydána jeho první báseň „Zkáza Jeruzaléma“ v recifském deníku *Jornal do Recife*.

Společenským fiaskem pro něj bylo nepřijetí na právnickou fakultu v Recife.

Jako osudovou vnímá romantickou lásku k herečce Eugénii da Câmara

V roce 1864 je hluboce zasažen bratrovou sebevraždou, aby vzápětí zjistil, že on sám má tuberkulózu.

Umírá ve 24 letech v pokoji zalitým sluncem.

Básně:

O tísico (Souchotinář)

Mocidade e morte (Mládí a smrt)

O povo ao poder (Moc budiž lidu – osvobozené verše)

Drama: *Gonzaga aneb revoluce v Minas*

Jeho nejvýznamnějším dílem je básnická sbírka *Otroci* a z ní báseň „Lod' otrokářů“

O navio negreiro - ukázka

V.

[...]

*Senhor Deus dos desgraçados!
Dizei-me vós, Senhor Deus,
Se eu deliro... ou se é verdade
Tanto horror perante os céus?!...
Ó mar, por que não apagas
Co'a esponja de tuas vagas
Do teu manto este borrão?
Astros! noites! tempestades!
Rolai das imensidades!
Varrei os mares, tufão! ...*

VI.

[...]

*Auriverde pendão de minha terra,
Que a brisa do Brasil beija e balança,
Estandarte que a luz do sol encerra
E as promessas divinas da esperança...
Tu que, da liberdade após a guerra,
Foste hasteado dos heróis na lança
Antes te houvessem roto na batalha,
Que servires a um povo de mortalha!...*

Dokázal strhnout svým ušlechtilým romantismem a ohlašoval vášně a nepokoje, které na konci 19. poznamenají všechny evropské i americké země.

Celé jeho dílo je společensko-politické, protože i jeho autobiografické či intimní verše prostupuje tento duch – vědomí příslušnosti k bolestem lidstva

Castro Alves přenesl poezii na náměstí, mezi obyčejné lidi

- romantický konflikt, který představuje, již není v jedinci, ale v kontrastu tříd a ras, ve střetu bělocha s černochem, měšťáka s buřičem – nadějí do budoucna se stává touha po svobodě
- dobru a zlu dává nový význam – jeho poezie je prosycena symboly pocházející z dějin a mýtů i z fyzické přirozenosti člověka (kondor, vlaštovka, Titán, Prometheus, bludný Žid Ahasvér jako symbol věčného boje lidstva za vykoupení...)

Zatímco pro první romantiky byl ideálem utlačovaného indián, Castro Alves vnesl do brazilské literatury černocho, násilně vsazeného do cizího prostředí. Ukázal jej jako člověka, který nemůže utéct zpět do pralesa svých předků a je dosouzen k marnému snažení vytvořit znovu svůj africký svět v novém a nepřátelském prostředí.

Přináší pocit společného nasazení ve světě bezpráví a krutosti, vnáší do literatury podvratně revoluční náboj, který již známé od spiklenců z Minas a členů dalších povstání.

Píše i milostné básně své lásce Eugénii da Câmara.

SOUSÂNDRADE (1833-1902)

Vlastním jménem JOAQUIM DE SOUSA ANDRADE.

Je na svou dobu velice atypickým básníkem. Přestože obdobím své tvorby stál na pomezí mezi první a druhou romantickou generací, jeho dílo vykazuje silné prvky modernismu – byl objeven a oceněn teprve v 60. letech 20.století básníky brazilského konkretismu.

Byl velice kosmopolitní – narodil se v Maranhão, studoval v Paříži (1853-1857) – měl doktorát z filozofie ze Sorbony, studoval na škole báňského inženýrství.

Po návratu do Brazílie napsal básnickou sbírku, která vyšla v Riu – *Divošské harfy* (Harpas selvagens, 1857) – existenciální metafyzika.

V roce 1870 jej opustila žena a on se vydává na cesty po středoamerických a jihoamerických zemích. Nakonec se usadí v USA.

V roce 1874 jsou vydány jeho *Básnické skladby* (Obras poéticas) v New Yorku.

V roce 1877, také v New Yorku, vyšla jeho nejslavnější básnická skladba ***Bludný Guesa***.

Na stáří se vrací do vlasti, kde učí řečtinu na lyceu v Maranhão.

Je vášnivých republikánem – po vyhlášení republiky zašle maršálu Dedoru Fonsecovi telegram „Trubače kvetou (Paus d'arco em flor).

Umírá chudý a osamělý.

Bludný Guesa (Guesa errante, 1877)

Hlavní postavou epické básně je Guesa, indián básník – dílo zachycuje jeho putování po americkém kontinentu:

První zpěv se odehrává v Andách, kde se slaví svátek slunce. Druhý zpěv – smyslný tanec dekadentních indiánů v Amazoni. Třetí zpěv – návrat do rodného domu v Maranhão – v jeho troskách se rozhodne stát básníkem. Putování s mu stane osudem – putuje po Africe, Evropě, Haiti, Mexiku a skončí v USA na newyorské burze. Následující ukázka popisuje Guesovo procházení newyorskými ulicemi:

*“– Tende, Lottie!...
Aqui... prende-te à lajem!
Forte!.. sai da corrente!.. o braço... a mão!.
Oh! Lá vão-se co’as águas arrastados!..
Afundam-se no abismo! Deus! Socorro!
– Contra os vórtices lutam... esforçados
Tomam-na os ombros d’Ethelberto... Salvos!..
Alcançaram o rochedo... – Ao sorvedouro!
Desgraça! Horror! Lá foram-se e sumiram!
Lottie!.. Lottie!.. – Uns braços finos, alvos,
Crispos os dedos, hirtos... giram, giram,
Giram... Oh! Cristo! – Desapareceram...”*

— Hui ! Legião, Venus-Pandemos !

Picnic, O ! Christãos de Belial !

Paleontologia !

Heresia

Preadã ! Gábaa protobestial !

—Oh, Ciclones ! Typhons ! sossobrem

Naus e aldeias ! ruge, Simoun !

==Rev'lução hedionda

Que estronda

De Figaro ás . . . noces, bum, bum !

V této básnické skladbě se setkáváme s protikoloniální amerikanismem, který ctí model společenství, v němž žily původní indiánské kmeny, především Inkové.

V básni se radikálně střídají styly – romantický volný verš – pohyblivá syntaxe, zámlky, výkřiky...), moderní epizoda na Wall Street, kam se Guesa uchýlil aby nebyl obětován šejky (xeques – také šeky!), kteří ztělesňují kněze.

Vše působí schizofrenně a futuristicky, v textu je spousta dobových narážek – jména železničních společností, amerických magnátů, nativistických společností, Pedro II., který v roce 1876 navštívil Stoletou výstavu ve Philadelphii, atd.

Pravděpodobně inspirace Waltem Whitmanem.